

Astrid Mirjana MAJKIĆ

ANALIZA FRAGMENTATA OSLIKANE ŽBUKE PRONAĐENE ISPRED AMFITEATRA U PULI

UDK 904:725.826>(497.5 Pula):75.052“652“

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14. 08. 2010.

Odobreno: 15. 09. 2010.

Astrid Mirjana Majkić

S. Martin 26

HR - 52215 Vodnjan

e-mail: astridmirjana@hotmail.com

Tijekom arheoloških istraživanja 2007/2008. godine na Bloku 70 - Amfiteatar u Puli - pronađene su fragmenti oslikane žbuke u SJ 020, u sloju koji je interpretiran kao faza nastanka građevine. Pojavljuju se i u SJ 022, gdje je pronađeno šest ulomaka, te u SJ 006 četiri ulomka.

Oslíkana žbuka pronađena je zajedno s keramikom koja uglavno pripada razdoblju vladavine Augusta što nam daje terminus ante quem za izgradnju građevine tijekom početka njegove vladavine. Fragmenti su uglavnom jednobojni (crni, crveni, ljubičasti, zeleni), nekoliko fragmenata s različitom širinom sugeriraju zatvoreni sistem zida i naglašavaju ravnu površinu. Oslíkani fragmenti pripadaju kasnom drugom pompejanskom stilu što se zaključilo na osnovu upotrebljenih boja i nekoliko fragmenata koje je bilo moguće usporediti

Ključne riječi: Blok 70 - Amfiteatar u Puli, drugi pompejanski stil, oslikana žbuka

Nalazište pod radnim nazivom “Blok 70, jugozapadna kula - Istarska ulica, pravac jug, Flavijevska ulica pravac sjever - amfiteatar u Puli” nalazi se izvan gradskih bedema (sl. 1). Zaštitna iskopavanja obavljena su krajem 2007. godine i početkom 2008. godine.¹ Istraživanje je iznijelo na vidjelo ostatke zida starije građevinske faze, od pravilnih klesanaca povezanih vapnenom žbukom, dugog oko 41 m koji se pruža u pravcu sjeveroistok - jugozapad. Riječ je o starijoj građevini koja je porušena

zbog izgradnje amfiteatra.² Većina oslikane žbuke pronađena je u SJ 020³, u sloju koji je interpretiran kao faza nastanka građevine (sl. 2), sporadično se pojavljuju u SJ 022⁴ gdje je pronađeno šest fragmenata i u SJ 006⁵ gdje su pronađena četiri fragmenta.

Nakon preliminarnog čišćenja i spajanja pojedinih fragmenata bilo je moguće izdvojiti dvije veće cjeline na osnovi očuvanog različitog tipa prvog sloja žbuke koji prijanja na zid. Svi opisani fragmenti pripadaju zidnoj

¹ K. DŽIN, D. BULIĆ 2008, voditelj istraživanja K. Džin, suradnici D. Bulić i T. Šalov, 5 - 17.

² Izv. Ur. br. 296/08. 18.02.2008. Arheološki muzej Istre, 11.

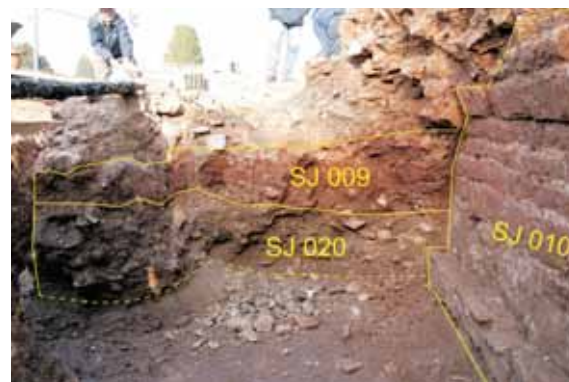
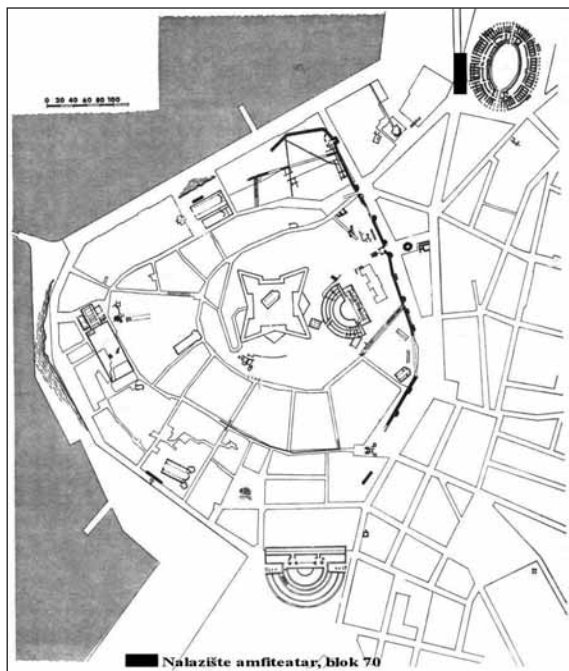
³ Izv. Ur. br. 296/08. 18.02.2008. Arheološki muzej Istre, SJ 020, AV = 582 - 521 cm, sloj sivosmede zemlje s većom koncentracijom pokretnih arheoloških nalaza, 4.

⁴ Iz terenskog dnevnika, Arheološki muzej Istre, SJ 022, AV = 618 - 557 cm, nakon rušenja objekta, sloj crvenosmede zemlje s većom koncentracijom sitnog kamenja (urušenje zida 010) u KV B2, u navedenom kvadrantu pomiješan je sa slojem 009.

⁵ Izv. Ur. br. 296/08. 18.02.2008. Arheološki muzej Istre, SJ 006, AV = 684 - 608 cm, sloj sive zemlje s primjesom kamenja, u SJ 006 kulturni sloj izmiješan, zbog recentnih instalacija koje se nalaze ispod navedene SJ, 4.

Sl. 1. Plan Pule, grada s nalazištem

Sl. 2. Iskop s označenim stratigrafskim jedinicama (SJ)

⁶ Pronađeni su i stropni fragmenti s otiscima trstike, bijele boje u SJ 020.

⁷ P. M. VITRUVIJE, 2006, VII, 2-4, o građevinskom materijalu, izradi stropa i zidova, pripremanju površina za oslikavanje; navodi da dobra podloga za oslikavanje sadrži sedam slojeva žbuke, od čega zadnja tri sadrže mramorni prah; A. BARBET, C. ALLAG, 1972, 935 - 1070, o tehnici i pripremanju zidova za oslikavanje u rimskom slikarstvu; PLINIJE STARIJI, N. H. XXXVI, 55, preporučuje samo pet slojeva žbuke, od čega zadnja dva sadrže mramorni prah (preuzeto od <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?lookup=Plin.+Nat.+36.55>) (2.07.2010).

⁸ A. BARBET, C. ALLAG, 1972, 969 - 970; "ako su primjese sitne nije jednostavno prepoznati radi li se o mramornom prahu, kalcitu ili alabastru, u slučaju da su kristali veliki mogu se identificirati", dok Plinije (citirano od A. BARBET, C. ALLAG, 969, bilješka 1) navodi da se mramorni prah upotrebljavao samo u slučaju nedostatka kalcita. W. KLINKERT (citirano prema A. BARBET, C. ALLAG, 1972, 970, bilješka 1) polazi od pretpostavke da je mramorni prah bio skup te se nalazio samo u bogatijim vilama, a siromašniji su upotrebljavali pijesak ili prah od opeke. R. LING, 2006, 204, navodi primjer analize crvene boje, izvedene u Kölnu, koja je bila puna kalcita, što je znanstvenike navelo na zaključak da je namjerno nadodan kako bi proizveo svjetlacavi efekt.

⁹ C. BLÄUER-BÖHM, E. JÄGERS, 1997, 225; ovisno o postupku gašenja vapna, krajnji rezultat može biti fizički isti, ali kemijski različit, npr. ako se vapno s vodom gasi u jami duže vrijeme, dobiva se glatka homogena smjesa, a kad se priprema na samom gradilištu sa slojevima pijeska i živog vapna te se zatim gasi vodom, vapno tada obično sadrži male grudice koje su kasnije vidljive u žbuci, kao što se može vidjeti u našem slučaju koji ima karakteristike zadnje navedenog primjera.

¹⁰ A. BARBET, 1987, 103.

¹¹ A. BARBET, C. ALLAG 1972, obojene linije vodilje 1016 - 1022; 1051 - 1052; A. BARBET, 1987, 103

¹² P. M. VITRUVIJE, VII, 3.

¹³ A. BARBET, 1987, 105.

dekoraciji budući da na poledini nisu zamijećeni otisci trstike⁶.

Karakteristike žbuke

Pronađeni fragmenti oslikane žbuke, čija minimalna dužina iznosi oko 1,2 cm te maksimalna 12,8 cm, pokazuju različite boje žbuke⁷ prvog sloja koji prijanja na zid. Bijela žbuka prisutna je na fragmentima inv. br. A-43056/1, A-43056/2, A-43059/a-f, A-43060/a-d, A-43064, A-43066, A-43067 i A-43068 (u pitanju su fragmenti s različitom nijansom crvene boje, jedan svijetloljubičasti i jedan crni), a sastoji se od vapna pomiješanog sa zrcima pijeska različite veličine, gdje najveća zrnca imaju dimenzije 0,7 x 0,5 cm. U smjesi su prisutne i sitne romboidne, svjetlacave primjese (koje možda sadrže kvarcit). Slojevi koji slijede nakon prvog grubog sloja, tj. međuslojevi, sastoje se od finijih prosijanih zrnaca pijeska, nešto manjih dimenzija, vapna i svjetlacavih primjesa. Slikarsku površinu fine, bijele boje, čija se debljina kreće od 0,1 do 0,2 cm, karakterizira kompaktnost, veća količina vapna i sitna zrnca kalcita⁸. Svi ostali fragmenti sadrže žbuku sivkaste boje od sivog pijeska, najveća zrnca imaju dimenzije 0,5x0,5 cm, vidljivi su i tragovi vegetabilnog porijekla (slama?), a nema svjetlacavih primjesa. Žbuka sive boje prisutna je samo u prvom grubom sloju koji prijanja na zid, dok su svi naredni slojevi nalik gore navedenim.

Zajednička karakteristika bijelim i sivim žbukama su grudice aktivnog vapna koje su prisutne u smjesi.⁹

Dva različita tipa donjeg grubog sloja žbuke najvjerojatnije govore o dva različita oslikana prostora, premda je moguće da se u istom razdoblju, u istoj građevini kao i u istoj prostoriji te na istom zidu mogu upotrijebiti različiti tipovi žbuka u gornjoj i donjoj

zoni¹⁰. Na sačuvanim fragmentima nisu uočene linije vodilje, osim na A-43059/a-f, ako bi se radilo o obojenim pripremnim tragovima, izvedenim okeržutom bojom, koje su se koristile prilikom izvođenja figurativnih i arhitektonskih elemenata¹¹.

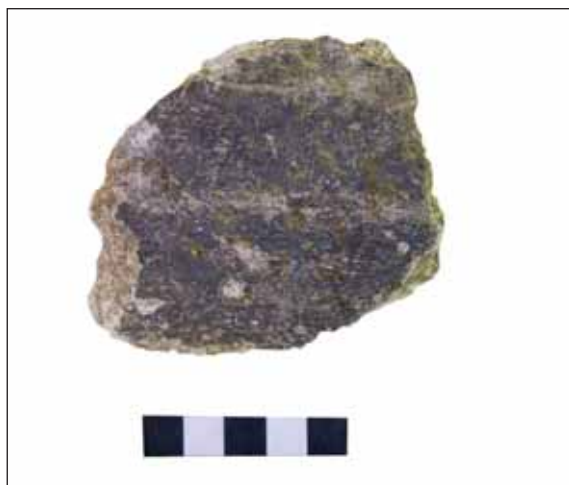
Tragovi poliranja vidljivi su na fragmentima A-43058/3, A-43059/a-f, A-43060/a-d, A-43068, te ostavljaju sjajnu površinu "kao ogledalo"¹². Radi se o tehnici karakterističnoj za drugi stil, koja je svoj vrhunac dostigla za vrijeme vladavine Augusta, a opadanje polovicom I. st. posl. Kr.¹³ Na fragmentima A-43056/1 i A-43056/2 nisu vidljivi tragovi poteza kista, a obojena površina je zaglađena što navodi na zaključak da su bili polirani. Poliranje je karakteristika rafiniranog oslikavanja.

Sakupljeni materijal nema figurativnih prikaza, najbrojniji su jednobojni crni i crveni fragmenti bez motiva, fragmenti s trakama različite širine i urezanim linijama, te malobrojni fragmenti s ukrasima inspiriranim vegetabilnim ili geometrijskim motivima. Na osnovi navedene podjele napravljen je katalog.

KATALOG

Skupina jednobojskih fragmenata

1. Sto trideset i tri fragmenta, podloga je crne boje; sadrže dva do četiri sloja grube i jedan fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna i uglavnom dobro očuvana, na pojedinim fragmentima vidljivi su tragovi abrazije, boja je nanosena gustim potezima kista. Osim na dva fragmenta čija je površina oštećena i hrapava, svi ostali fragmenti imaju zaglađenu, svjetlacavu površinu. Dva fragmenta zakošena pod kutem od oko 40° vjerojatno su pripadala dijelu zida u kojem je bilo ulegnuće, možda niša ili prozor. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 10,2 x 8,1 cm; minimalna 1,2 x 1,65 cm; debljina 0,8 - 4,1 cm. Nalazište: SJ 006, SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43058/1, A-43067 (sl. 3 i 4).
2. Osamnaest fragmenata; podloga je crvene boje; sadrže dva do četiri sloja grube i jedan fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna i dobro očuvana, boja je

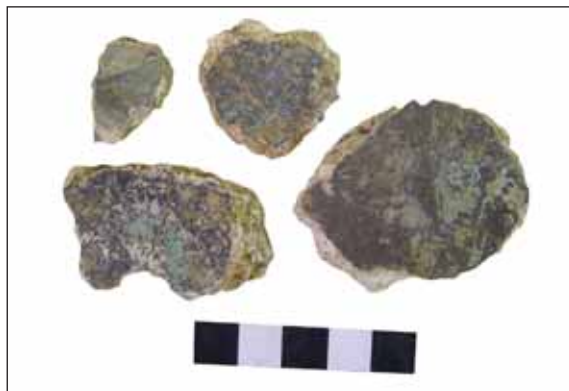

nanesena gustim potezima kista; svi fragmenti imaju zagladenu, svjetlucavu površinu. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 4,0 x 4,25 cm; minimalna 1,3 x 2,3 cm; debljina 0,7 - 3,25 cm. Nalazište: SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43056/1.

3. Jedan fragment; podloga je bijele boje, sadrži pet slojeva grube i jedan fine žbuke. Slikarska površina na očuvanom dijelu je kompaktna, boja je nanesena gustim potezima kista; površina je zagladena i svjetlucava. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije (cijelog fragmenta): visina 7,7 cm; širina 6,6 cm; debljina 3,6 cm. Nalazište: SJ 022. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43065.

Skupina fragmenata s ukrasima inspiriranima geometrijskim ili vegetabilnim motivima

1. Četiri fragmenta; podloga je crne boje; sadrže jedan do tri sloja grube i jedan sloj fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna i uglavnom dobro očuvana s vidljivim tragovima abrazije; crna boja je nanesena gustim potezima kista; površina je zagladena i svjetlucava. Motivi izvedeni zelenom bojom (listovi?) skoro su u potpunosti otpali, vjerojatno su izvedeni *a secco*; nakon što je površina bila osušena. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 5,0

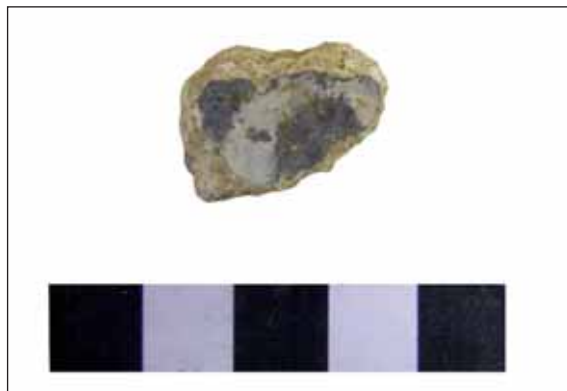

x 4,1 cm; minimalna 1,95 x 2,45 cm; debljina 0,8 -1,7 cm. Nalazište: SJ 020, SJ 006. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43058 /5 (sl. 5).

2. Jedan fragment, podloga je crne boje, sadrži dva sloja grube i jedan sloj fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna i dobro očuvana; crna boja je nanesena gustim potezima kista; površina je zagladena i svjetlucava. Djelomično je vidljiv motiv kružnice, izveden bijelom bojom koja je na pojedinim mjestima otpala. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: visina 1,6 cm; širina 2,3 cm; debljina 1,15 cm. Nalazište: SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43058 /6 (sl. 6).

Skupina fragmenata s trakama različite širine te urezanim linijama

1. Četiri fragmenta; podloga je crvene boje; sadrže tri do četiri sloja grube i jedan sloj fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna i dobro očuvana; na pojedinim mjestima vidljivi su tragovi abrazije; boja je nanesena gustim potezima kista; površina je zagladena i svjetlucava. Prisutna je urezana tanka horizontalna linija. Maksimalna dužina 3,5 cm; minimalna 0,7 cm. Fragmenti povezuju srednji dio zida s gornjom zonom. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 5,1 x 6,3 cm; minimalna 2,9 x 3,5 cm; debljina 3,1-1,9 cm. Nalazište: SJ 020.

Sl. 3. i Sl. 4. Stotrideset tri fragmenta crne boje

A-43058/1 i A-43067

Sl. 5. Četiri fragmenta crne boje A-43058

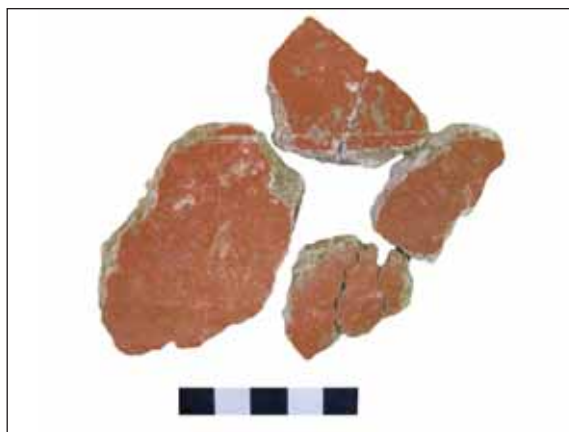
Sl. 6. Fragment crne boje A-43058

Sl. 7. Četiri fragmenta crvene boje
A-43056/2

Sl. 8. Šest fragmenata crvene boje
A-43059/a-f

Sl. 9. Četiri fragmenta crvene i zelene
boje A-43060/a-f

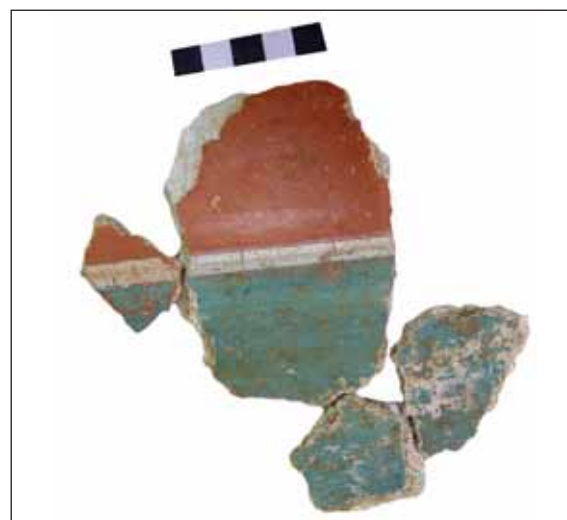

Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43056/2 (sl. 7).

2. Šest fragmenata; podloga je crvene boje; sadrže tri sloja grube i jedan sloj fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna i uglavnom dobro očuvana, na dijelu ukrašenom motivom traka vidljivi su tragovi abrazije, dok je svijetlosiva boja na nekim mjestima otpala. Crvena boja podloge nanosena je gustim potezima kista, površina je zaglađena i svjetlucava. Vidljivi su tragovi poliranja na crvenoj podlozi koji teku horizontalno, izvedeni su pomoću gladilice¹⁴ ili nekog tvrdog predmeta kao kamen ili mramor, izgleda kao da prate smjer kretanja dekoracije. Na dijelovima crvene površine ukrašene trakama nanosena je bijela boja na crvenu podlogu te ona nosi tragove horizontalne šire svijetlosive trake (dimenzije: maksimalna 5,1 x 0,75 cm; minimalna 1,4 x 0,5 cm (nepotpuna)), a raščlanjena je i tanjim okersmeđim trakama (dimenzije: maksimalna 3,1 x 0,3 cm; minimalna 1,8 x 0,3 cm), tri tanje trake možda imaju ulogu prikazivanja perspektive. Ispod okersmeđih traka vide se okeržute trake, osobito na fragmentu na kojem je otpala boja, vjerojatno se radi o obojenim pripremnim tragovima (sinopija) izvedenim okeržutom bojom¹⁵. Fragmenti povezuju srednju dio zida s gornjom zonom. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 8,1 x 5,95 cm, minimalna 2,5 x 3,0 cm; debljina 1,6 -2,7 cm. Nalazište: SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43059/ a - f (sl. 8).

3. Četiri fragmenta; podloga je crvene i zelene boje; sadrže dva do četiri sloja grube i jedan fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna i uglavnom dobro očuvana kad je u pitanju crvena podloga, za razliku od zelene podloge koja je loše očuvana i vidljivi su tragovi abrazije. Na bijeloj traci (širina 0,55 cm), koja dijeli obojenu crvenu od zelene podloge, a profilirana je tankom horizontalnom svijetloljubičastom trakom (širina 0,15 cm), boja otpada, najvjerojatnije je izvedena *a secco*. Na zelenoj boji podloge vidljivi su potezi kista; na pojedinim mjestima površina je

izbrazdana, ali glatka, što znači da je boja nanosena jačim pritiskom kista više puta *a fresco*. Crvena boja podloge nanosena je gustim potezima kista, površina je zaglađena i svjetlucava. Vidljivi su tragovi poliranja na crvenoj podlozi koji teku horizontalno, izvedeni pomoću gladilice ili nekog tvrdog predmeta kao kamen ili mramor. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 6,9 x 10 cm; minimalna 2,9 x 3,9 cm; debljina 2,3 -1,7 cm. Nalazište: SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43060/ a-d (sl. 9).

4. Dva fragmenta; podloga je crvenosmeđe boje; sadrže tri do četiri sloja grube i jedan sloj fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna, zaglađena, svjetlucava i uglavnom dobro očuvana, ali na oštećenim dijelovima vidljivi su tragovi abrazije i žbuke. Boja podloge je kompaktna premda razrijeđena, crna boja horizontalnih, tankih traka (širina oko 0,2 cm) otpada, najvjerojatnije je izvedena *a secco*. Potezi kistom sugerirali bi horizontalan položaj traka. Veći fragment blago konveksan s vanjske strane, možda je imao ulogu oblaganja stupa ili polustupa. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 4,8 x 7,1 cm; minimalna 3,6 x 4,4 cm;

¹⁴ Tragovi su vidljivi po sjajnoj i kompaktnoj boji podloge. Liaculum (gladilica) se upotrebljavao za glačanje grubih i finih slojeva žbuke; drveni je služio za slojeve od vapna i pijeska, a željezni za finalne slojeve od mramornog praha, P. M. VITRUVIJE, 2006, VII, 3 ; R. LING, 1991, 200, fig. 218.

¹⁵ A. BARBET, C. ALLAG, 1972, obojene linije vodilje 1016 - 1022; 1051 - 1052; A. BARBET, 2000, 170, fig. 1.

debljina 2,2 -1,7 cm. Nalazište: SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43061/a (sl. 10).

5. Deset fragmenata; sadrže dva sloja grube i jedan sloj fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna, zaglađena, svjetlacava i uglavnom dobro očuvana; vidljivi su tragovi abrazije, a tamnoljubičasta boja podloge je na nekim fragmentima izbljedjela. Na izbljedjelim fragmentima vidljivi su potezi kista, na pojedinim mjestima površina je izbrazdana, ali glatka, što znači da je boja nanescena jačim pritiskom kista više puta *a fresco*. Na dvama fragmentima, A-43062/5 i A-43062/7, pored tamnoljubičaste nanescena je i crna boja, dok je na prvom vidljiv i trag sivoljubičaste boje. Horizontalna¹⁶ sivoljubičasta šira traka (sačuvana širina 1,0 cm) možda je dijelila dva polja, dok je na fragmentu A-43062/3 vidljiva tanka vertikalna (?) crna linija (širina 0,05 cm) do koje se nalazi trag nedefiniranog motiva (cvijet?). Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 3,6 x 3,2 cm; minimalna 1,7 x 2,1 cm; debljina 1,4 -0,7 cm. Nalazište: SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43062/ 1-7 (sl. 11).
6. Dva fragmenta; sadrže dva sloja grube i jedan sloj fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna, zaglađena, svjetlacava i uglavnom dobro očuvana, vidljivi su tragovi abrazije. Crna horizontalna¹⁷ traka (širina 0,8 cm) odvaja bijelu od smeđecrvene podloge. Crna i bijela boja nanescene su gustim i kompaktnim potezima kista, dok je smeđecrvena nanescena gustim, ali vidljivim potezima kista. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: maksimalna 3,8 x 4,1 cm; minimalna 3,8 x 3,1 cm; debljina 1,3 cm. Nalazište: SJ 022. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43064 (sl. 12).
7. Jedan fragment, s četiri sloja grube i jednim slojem fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna, zaglađena, svjetlacava i uglavnom dobro očuvana; vidljivi su tragovi abrazije. Tamnocrvena horizontalna¹⁸ traka (širina 0,6 cm) odvaja bijelu od svijetloljubičaste podloge. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: 4,3 x 3,4 cm; debljina 1,7 cm. Nalazište: SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43066 (sl. 13).
8. Jedan fragment; sadrži pet slojeva grube i jedan sloj fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna, zaglađena, svjetlacava i uglavnom dobro očuvana, vidljivi su tragovi abrazije te tragovi mehaničkog oštećenja u obliku vertikalnih urezanih linija. Vidljivi su tragovi poliranja na tamnocrvenoj podlozi koji teku horizontalno, izvedeni su pomoću gladilice ili nekog tvrdog predmeta kao kamen ili mramor. Tamnocrvena boja podloge nanescena je gustim i kompaktnim potezima kista. Vidljivi su tragovi vertikalne, okeržute trake (širina 1,1 cm). Gornja površina zakošena je

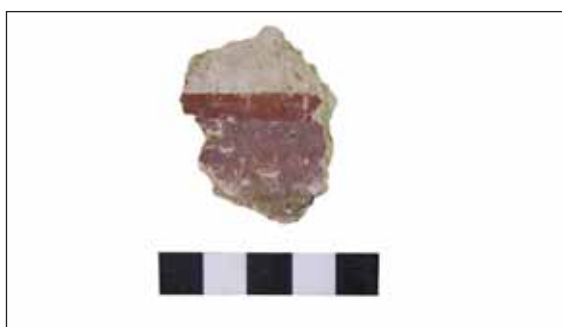
Sl. 10. Dva fragmenata crvenosmede boje, A-43061

Sl. 11. Fragmenti tamnoljubičaste boje, A-43062/1-7

Sl. 12. Dva fragmenta freske, A-43064

Sl. 13. Fragment freske, A-43066

pod kutem od 60°. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: 12,8 x 8,6 cm; debljina 3,5 cm. Nalazište: SJ 006. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43068 (sl. 14).

9. Jedan fragment; s dvama slojevima grube i jednim slojem fine žbuke. Slikarska površina je kompaktna i dobro očuvana, crna boja nanescena je gustim

¹⁶ Da se vjerojatno radi o horizontalnoj traci ukazuju potezi kista na tamnoljubičastoj podlozi.

¹⁷ Da se vjerojatno radi o horizontalnoj traci ukazuju potezi kista na smeđecrvenoj podlozi.

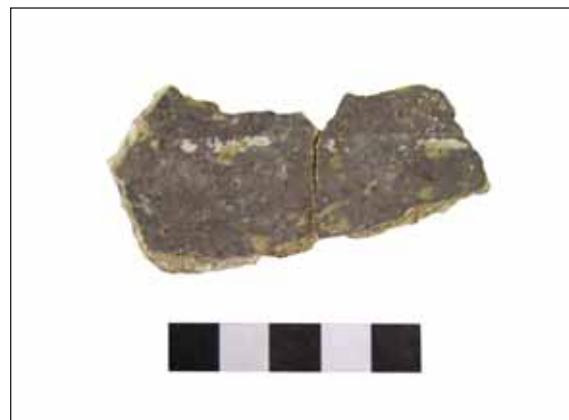
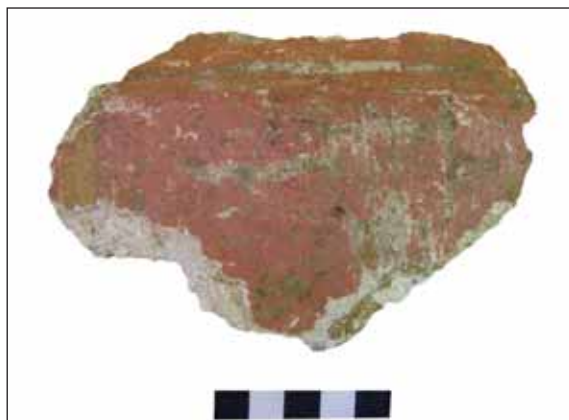
¹⁸ Da se vjerojatno radi o horizontalnoj traci ukazuju potezi kista na svijetloljubičastoj podlozi i tamnocrvenoj traci.

Sl. 14. Fragment freske, A-43068

Sl. 15. Fragment freske, A-43058/3

Sl. 16. Freska, A-43060/a-d (Preuzeto od B. Tober, grupa II, drugi stil)

potezima kista, površina je zagladena i svjetlacava. Horizontalna, bijela tanka traka (širine 0,2 cm) skoro je u potpunosti otpala, vjerojatno je izvedena *a secco* kada je površina bila osušena. Vidljivi su tragovi poliranja na crnoj podlozi koji teku horizontalno, izvedeni su pomoću gladilice ili nekog tvrdog predmeta kao kamen ili mramor; a izgleda kao da prate smjer kretanja trake. Na poledini žbuke nema posebnih tragova. Dimenzije: 7,3 x 3,5 cm; debljina 2,6 cm. Nalazište: SJ 020. Smještaj: Arheološki muzej Istre, inv. br. A-43058 /3 (sl. 15).

Stilistička analiza i datacija

Fragmenti oslikane žbuke, pronađeni većim dijelom u SJ 020, sastoje se uglavnom od nekoliko malih cjelina, gore spomenutih, koji pripadaju zidnoj dekoraciji. Najveći broj sačuvanih fragmenata ima crnu podlogu bez tragova

ukrasa¹⁹. Najstariji primjer dekoracije na crnoj podlozi nalazi se u Rimu, u *villi della Farnesina*, veliki *triklinij C*, a datira se u 20. g. pr. Kr.²⁰, odnosno u kasni drugi stil. Još jedan zanimljiv primjer korištenja crne boje može se naći u vili Agripe Postume u Boscorealeu (koja se datira nakon 11. g. pr. Kr.), u kojoj svaku sobu karakterizira jedna boja koja dominira prostorom pa postoji i crni *cubiculum* s egipatskim motivima²¹. Freske iz ove vile pripadaju trećem stilu²². Po količini pronađenih fragmenata slijedi crvena²³ boja, a kakvoj vrsti crvene boje pripadaju primjeri pronađeni na ovom lokalitetu nije moguće reći, jer nije izvršena analiza. Najmanje pronađenih fragmenata ima podlogu ljubičaste boje.²⁴

Od boja koje su karakteristične za drugi stil²⁵, na lokalitetu "Blok 70" nalazimo crvenu, ljubičastu i zelenu, kao i kombinaciju crvene i zelene koja je česta u drugom stilu.²⁶

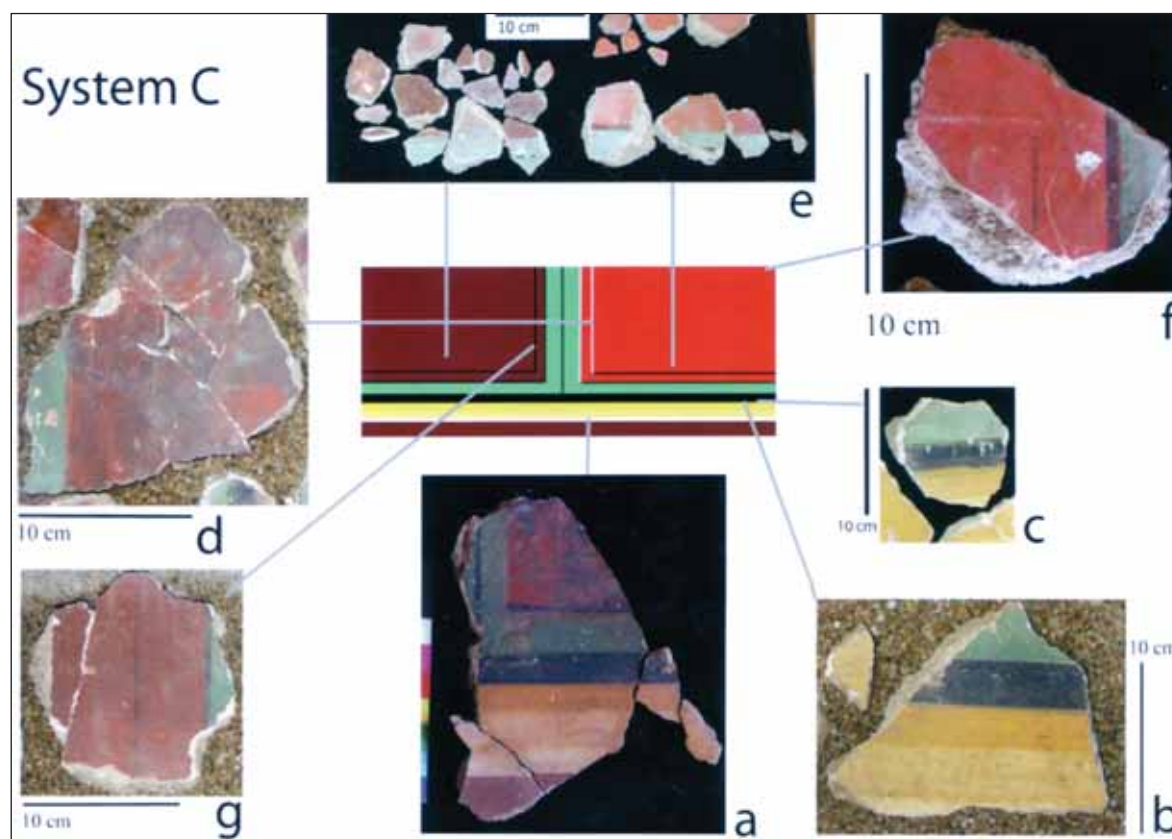
¹⁹ S. AUGUSTI, 1967, 110-113.

²⁰ R. LING, 1991, 42, sl. 41; S. T. MOLS, E. E. MORMANN, 2008.

²¹ I. BALDASSARRE, A. PONTRANDOLFO, A. ROUVERET, M. SALVADORI, 2006, 155.

²² V. M. STROCKA, 1996, 421; *treći stil od oko 20. g. pr. Kr. do oko 45. g. posl. Kr.*

²³ *Upotreba boje, osobito cinabara, dobar je pokazatelj datacije, jer je njezina upotreba dominirala od finalnog II. stila do IV. stila. P. M. VITRUVIJE, VII, 5, piše o upotrebi crvene boje (minij), koju su u davnini upotrebljavali štedljivo, a kojom se sada boje čitave površine zidova; PLINIJE STARIJI, N. H. XXXV, 10, podijelio je boje u dvije skupine; austeri i floridi, prve nabavlja umjetnik, a druge gospodar na svoj trošak, jer su skupe, a to su minij, armenijsko plava, cinabar, zelena (chrycocolla), plava (indicum) i ljubičasta (purpurissum), i jedni i drugi mogu nastati prirodnim ili umjetnim putem; sunt autem colores austere aut floridi. utrumque natura aut mixtura evenit. floridi sunt - quos dominus pingenti praestat - minium, armenium, cinnabaris, chrysocolla, indicum, purpurissum; S. AUGUSTI, 1967, 77 - 92, poglavlje o crvenoj boji, str. 147; lista cijena; crvene koje se dobivaju od prirodnih minerala: cinabar ili minij (živin sulfat) su najskuplje crvene boje poznatije kao pompejansko crvena; oker crvene koje se u klasično doba nazivaju rubrike (crvene zemlje). Crvene na bazi željeznog oksida i hematita, spadaju u skupinu najstarijih boja, zajedno sa žutom (oker) i crnom (ugljen); sandaraka ili realgar ("crveni arsenik"), od organskih prirodnih supstanci tj. od plodova biljke Calamus Draco W, dobivao se cinabaris ili zmajeva krv, te skupina raznovrsnih crvenih umjetnih boja koje su imitirale prirodne.*

Grupa fragmenata koja pripada skupini s trakama različite širine (od 0,2 cm do 1,1 cm) i urezanim linijama ukazuje na podjelu površine zida na podni rub, srednju i gornju zonu. Fragmenti A-43056/2 (sl. 7) te A-43059/a - f (sl. 8), koji povezuju srednju zonu s gornjom zonom pokazuju sličnosti s fragmentima iz Cremona koji pripadaju domusu iz razdoblja Augusta, datirani su u fazu IIb drugog stila²⁷. Fragmenti A-43060/a - d (sl. 9) slični su fragmentima iz Efeza²⁸ (sl. 16), koji pripadaju parataktičnom sistemu zidne dekoracije i datirani su u fazu II drugog stila²⁹.

Prevladavajuće boje jednobojnih fragmenata na lokalitetu "Blok 70" su crna, crvena, ljubičasta i zelena, dok bi se nedostatak žute boje, koja se koristila u trećem stilu (uz crnu i crvenu) te naveliko u četvrtom stilu³⁰, mogao interpretirati kao još jedan dokaz o smještaju dekoracije pred kraj drugog stila.

LITERATURA:

A. BARBET, C. ALLAG, 1972

Techniques de preparation des parois dans la peinture murale romaine, Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité, Rome, 1972, Volume 84, Numéro 84-82, str. 935-1070.

A. BARBET, 1987

La peinture murale romaine, Datation-Characterisation des peintures pariétales et murales, PACT 17, 1987, Rixsensart, 75-115.

A. BARBET, 2000

Traces fortuites ou intentionnelles sur les peintures murales antiques, Syria, Année 2000, Volume 77, Numéro 1, str. 169-180.

A. BARBET, 2008

La peinture murale en Gaule romaine, Paris.

A. STARAC, 2006

Tragovima kamenoklesara: arheološki nalazi u ulici Porta Stovagnaga, Monografije i katalozi/Arheološki muzej Istre; 17, Pula.

B. TOBER, 2007

Späthellenistische wandmalereifragmente aus Ephesos - Eine erste kunsthistorische Einordnung, Villas, maisons, sanctuaires et tombeaux tardo-républicains : découvertes et relectures récentes, Actes du colloque international de Saint-Romain-en-Gal en l'honneur d'Anna Gallina Zevi, str. 417-427, Edizioni Quasar.

C. BLÄUER - BÖHM; E. JÄGERS, 1997 *Analysis and recognition of dolomitic lime mortars, Materials, Techniques Analysis and Conservation, Proceedings of the International Workshop, Fribourg, 7-9 March 1996, str.223-235, Fribourg*

F. RINALDI, 2007

Mosaici e pavimenti del Veneto, Padova.

Zaključak

Preliminarna analiza pokretnog materijala³¹ koji se nalazio u SJ 020 pomiješan s fragmentima oslikane žbuke, interpretiran kao faza nastanka građevine, potvrdila je izgradnju građevine, tj. zida, na početak vladavine cara Augusta (27. god. pr. Kr. - 14. god. posl. Kr.), budući da je većina pokretnog materijala pronađenog u tom sloju iz vremena njegove vladavine, što daje *terminus ante quem* za izgradnju građevine. Sličnost u tehnici gradnje zida nalazimo sa zidom pronađenim tijekom iskopavanja na južnoj strani ulice Porta Stovagnaga u Puli, koji je, kao i u ovom slučaju, složen od fino oblikovanih klesanaca, a nastao je u drugoj polovici I. st. pr. Kr.³². U navedenom sloju pronađeni su i ostaci poda (sl. 17) od heksagonalnih keramičkih pločica žute i crvene boje s bijelom ili crnom teserom u sredini³³. U *Desetoj regiji (Venetia et Histria)* dokumentirano je samo devet lokaliteta gdje su pronađene heksagonalne keramičke pločice³⁴, a samo na tri lokaliteta (dva na području Akvileje i jedan na području Pordenonea) nailazimo na pločice s teserom u sredini³⁵, te na kombinaciju heksagonalnih keramičkih pločica s teserom i rombova iz Vicenze³⁶. Takva se vrsta podova rado upotrebljavala u privatnim prostorima građana³⁷. Nalazi s lokaliteta "Amfiteatar, blok 70", kao što su fina i gruba keramika, amfore, keramičke svjetiljke, staklo, metal, ulomci mramora³⁸ te kvalitetna i rafinirana dekoracija, upućivali bi na bogatog vlasnika.

Sl. 17. Ostaci poda od heksagonalnih pločica

²⁴ S. AUGUSTI, 1967, 73-76, poglavlje o ljubičastoj boji, koja se dobivala od morske školjke (ostrum; Murex Brandaris), boja se koristila za bojenje tkanina, oslikavanje keramike i u kozmetici, a ubraja se u kategoriju lakova; str. 39, antički lakovi su pripravljeni od organskih prirodnih bojila biljnog ili životinjskog porijekla, fiksiranih na podlogu prirodne mineralne osnove. Autor naglašava da pigment nije pronađen na analiziranim pompejskim slikama te da je njegov zaključak da se ova boja vrlo rijetko koristila u zidnom slikarstvu; R. SIDDALL, 2006, 25-26, u poglavlju posvećenom ljubičastoj boji navodi da se crvenoljubičasta dobivala zagrijavanjem hematita, dok se ostale vrste ljubičaste dobivaju miješanjem hematita i egipatsko plave. Kod pompejskih pigmenata ljubičasta je boja dobivena miješanjem organskog bojila rubiae tinctorum i indiga.

²⁵ A. BARBET, 2008, 343; o bojama u drugom stilu.

²⁶ A. BARBET, 2008, fig. 26 *Glanum*; fig. 32, *Narbona*; G. CERETTONI, 1983, 372-419, dekoracija Augustove kuće na Palatinu; I. JACOPI, 2007, dekoracija Augustove kuće.

²⁷ L. PASSI PITCHER, E. MARIANI, 2007, fig. 12, fragmenti prikazuju prijelaz iz srednje u gornju zonu; srednja zona crvene (cinabar) boje, na koju se nadovezuje niz frizova. Domus je sagrađen oko pol. I. st. pr. Kr., a srušen u jesen 69. god. posl. Kr.

²⁸ B. TOBER, 2007, 423, Abb. 4, prikaz e.

²⁹ R. LING, 1991, 31-42, H. G. BEYEN, 1966, 356-366. V.M. STROCKA, 1996, 416-419.

³⁰ R. LING, 1991, 71.

³¹ T. ŠALOV, 2008, 22-42.

³² A. STARAC, 2006, 13, sl. 4

³³ F. RINALDI, 2007, 264; takav tip podova nalazi se na području Cisalpinske Galije te na jadranskoj i tirenskoj obali već od početka I. st. pr. Kr.

³⁴ M. FRANCESCHINI, 1998, 822.

³⁵ M. FRANCESCHINI, 1998, 332.

³⁶ F. RINALDI, 2007, 263.

³⁷ F. RINALDI, 2007, 264, bilješka 84.

³⁸ T. ŠALOV, 2008, 22-42.

* Zahvaljujem Davoru Buliću i Deni Gobić Bravar na ustupljenim fotografijama.

- I. BALDASSARRE, A. PONTRANDOLFO, A. ROUVERET, M. SALVADORI, 2006
Pittura romana, Milano.
- G. CERETTONI, 1983
La decorazione pittorica della Casa di Augusto sul Palatino, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung, Band 90, Mainz am Rhein, str. 372-419.
- H. G. BEYEN, 1966
Pompeiani stili, Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale, vol. VI, Roma, str. 356-366.
- I. JACOPI, 2007
La casa di Augusto. Le pitture, Milano.
- K. DŽIN, D. BULIĆ 2008
Najnovija arheološka istraživanja ispred amfiteatra u Puli, 2007.-2008. u: Najnovija arheološka istraživanja ispred amfiteatra u Puli, 2007.-2008., Katalog 77, Arheološki muzej Istre, Pula, str. 6-16.
- L. PASSI PITCHER, E. MARIANI, 2007
Intonaci dipinti da una domus di età augustea a Cremona, Villas, maisons, sanctuaires et tombeaux tardo-républicains: découvertes et relectures récentes, Actes du colloque international de Saint-Romain-en-Gal en l'honneur d'Anna Gallina Zevi, str. 329-349.
- M. DE FRANCESCHINI 1998
Le ville Romane della X regio (Venetia et Histria), Roma.
- M. P. VITRUVIUS, 2006
De Architectura libri decem; Deset knjiga o arhitekturi, prijevod R. Jadrešin Milić, Beograd.
- PLINIJE STARIJI, 2003
Naturalis historiae, Libri XXXIII-XXXV; Natural History, Volume IX, books 33-35, engleski prijevod H. Rackham, (Loeb Classical Library No. 394), Harvard; PLINIJE STARIJI, N.H. XXXVI, 55 <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?lookup=Plin.+Nat.+36.55>
- R. LING, 1991
Roman Painting, Cambridge.
- R. SIDDALL, 2006
"Not a day without a line drawn: Pigments and painting techniques of Roman Artists", Infocus Magazine, Issue 2, The Proceedings of the Royal Microscopical Society, Oxford, str. 19-31.
- S. AUGUSTI, 1967
I colori pompeiani, Roma.
- S. T. MOLS, E. E. MORMANN, 2008
La villa della Farnesina. Le pitture, Milano.
- V. M. STROCKA, 1996
Pompeiani stili, Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale, Supplemento 1971-1994, vol. VI, Roma 1994, str. 414-425.
- T. ŠALOV, 2008
Katalog nalaza, u: Najnovija arheološka istraživanja ispred amfiteatra u Puli, 2007-2008. Katalog 77, Arheološki muzej Istre, Pula, str. 21-42.

SUMMARY

ANALYSIS OF THE PAINTED WALL PLASTER FROM THE BLOCK 70 SITE IN FRONT OF THE AMPHITHEATRE IN PULA

Astrid Mirjana MAJKIĆ

Most of the painted wall plaster fragments found in front of the Amphitheatre - Block 70, during the excavation 2007/2008, were found in SU 020 in the layer interpreted as the building phase of the edifice; six fragments were found in SU 022 and four in SU 006. Wall paintings were found with ceramics which belongs mostly to the reign of Augustus, and it gives us terminus ante quem for the construction of edifice during the early years of his

reign. The fragments are mostly monochrome (black, red, violet, green), few fragments with different width of bands suggest are close wall system and emphasis upon flat surface effect. The painted wall plaster fragments belong to the late Second Pompeian Style, the conclusion is based upon colour scheme and few fragments we could confront.